

ANDREIDES GÁBOR

Kádár János 1977-es római látogatása és az MSZMP vezetőjének olaszországi megítélése

A történelmi jelentőségű itáliai látogatás

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága első titkárának 1977-es olaszországi – és egyben vatikáni – látogatása történelmi jelentőségű utazás volt. Első ízben történt, hogy magyar kommunista vezető ellátogatott a NATO és a Közös Piac egyik tagországába, valamint vendége volt a Szentszéknek. Kádár János (1912–1989) akkor olyan nyugati országban járt, ahol személyének és politikájának megítélése az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc, majd Nagy Imre kivégzése következtében kifejezetten rossz volt. Maga a látogatás ténye azonban elég volt ahhoz, hogy Kádár elfoglalhatta helyét az európai politikusok táborában. A Nyugat szemében bojkottált, később megtűrt vezetőből elismert államférfi lett, akit római látogatása után sorra és egyre szívesebben fogadtak Európa országaiban.

Kádár János Itáliában találkozott az olasz állam és a főváros képviselőivel. Tárgyalt Giovanni Leone (1908–2001) köztársasági elnökkel, valamint Amintore Fanfanival (1908–1999), a szenátus, és Pietro Ingrával (1915–), a képviselőház elnökével.¹ Esmecserét folytatott Giulio Carlo Argannal (1919–1992), Róma kommunista listán megválasztott vezetőjével, és természetesen az olasz testvérpárt vezetőivel: Luigi Longo (1900–1980) elnökkel, Enrico Berlinguer (1922–1984) főtitkárral. Nem utolsósorban pedig a Vatikánban fogadta őt és kíséretét maga a pápa, VI. Pál (1963–1978).

¹ 1948-tól 1994-ig – megszakítás nélkül – volt parlamenti képviselő, s ő irányította a *l'Unità* szerkesztőségét is. Részt vett a Baloldali Demokratikus Pártjának (*Partito Democratico della Sinistra*) megalapításában, a 2004-es európai parlamenti választásokat követően azonban a Kommunista Újjáalapítás (*Rifondazione Comunista*) pártját választotta.

Mindkét fél megkülönböztetett figyelemmel kísérte a találkozót. Az olasz sajtó – úgy a bal, mint a jobboldali lapok – ismertette a küldöttsége² élén Olaszországba érkező Kádár életrajzát, politikai pályafutását. A különböző sajtóorgánumok kitértek a magyar pártvezető életrajzának homályos vagy vitatott részeire, így többek között a Rajk-perben játszott szerepére, Nagy Imréhez fűződő viszonyára, valamint az 1956-os forradalomra.

Kádár 1956-os szereplése mellett – amelynek megítélése a kommunista sajtótól eltekintve kifejezetten rossz volt – ugyanakkor elismerték és méltatták, hogy személyét és politikáját egyre inkább elfogadják hazájában. A kommunista *l'Unità* kiemelte Kádár politikájának alapelvét, a híressé vált „*aki nincs ellenünk, az velünk van*”³ gondolatát, amely többek között – így a kommentárok – a Magyarországon tapasztalható népszerűségét is magyarázza. A szocialista központi újság, az *Avanti!* a magyar vezető olaszországi útjának hármasképletéről írt: javítani a kapcsolatokat az olasz állammal, az Olasz Kommunista Párttal és a Vatikánnal. A szocialista lap megjegyezte: az olasz–magyar államközi kapcsolatokat javulóban vannak, ám gazdasági téren lenne még tennivaló; az OKP vezetőivel az eurokommunizmus és a szocialista országok viszonya vár tisztázására; a Vatikánt illetően pedig remény van rá, hogy lezárnak egy vitás korszakot.

A jobboldali média elsősorban azt hangsúlyozta, hogy első ízben látogatott nyugatra a magyar pártvezető. Kádár – fogalmazzuk a lapok – az a fajta politikus, aki 1956-os hatalomra kerülése óta nagyot változott, a legjobban alkalmazkodott a kor kétértelműségéhez – e jelző később rendszeresen felszínre bukkan Kádárral és politikájával kapcsolatban – és a meglévő bizonytalansághoz. Mesterien végrehajtott manővereivel sikerült megszereznie Moszkva bizalmát, miközben fokozatos liberalizálással enyhített a magyarok nehéz helyzetén. Ő az, aki a teljes külpolitikai hűség és alávetettség fejében szabad kezet kapott annyi önállóságához, amennyi a belpolitikában, a gazdaságban és a kultúrában irigyelt szabadságot biztosít a magyaroknak.⁴

² A magyar küldöttségnek tagjai voltak: Puja Frigyes, Bíró József, Katona István, Nagy János és felesége, valamint a helyszínen csatlakozó nagykövet, Palotás Rezső.

³ A mondat először – „Aki nincs a Magyar Népköztársaság ellen, az vele van, aki nincs az MSZMP ellen, az vele van, és aki nincs a Népfront ellen, az vele van” – bővített formában 1961. december 10-én hangzott el. Lásd KISZELY Gábor: *Állambiztonság 1956–1999*. Korona Kiadó, Budapest, 2001. 237.

⁴ Luigi Caputo, a Magyar Távirati Iroda római tudósítójának bizalmas sajtószemléje. Róma 1977. június 7. In: Magyar Távirati Iroda Archívuma Szigorúan Bizalmas Sajtófigyelő.

Pankovits József *Fejezetek a magyar–olasz politikai kapcsolatok történetéből*⁵ című monográfiája részletesen beszámol az 1977. június 7. és 9. között lezajlott tárgyalássorozatról, melynek egyik legfontosabb látható eredménye a béke, az európai biztonság és leszerelés, valamint a bilaterális kapcsolatok kérdéseiben tapasztalható nézetazonosság hangsúlyozása volt. A magyar vezető szóvá tette, hogy a kétoldalú kapcsolatokban sok a kihasználatlan gazdasági lehetőség; Puja Frigyes külügyminiszter, a küldöttség tagja pedig olasz kollégájának, Arnaldo Forlaninak felvetette, hogy a vízumrendszert enyhíteni kellene. Abból, hogy a magyar javaslat válasz nélkül maradt, jól látszik, hogy még nem teljesen rendeződött a kapcsolat a két ország között.⁶

Az olasz testvérpárt vezetőivel folytatott megbeszéléseken szóba kerültek a nemzetközi kommunista mozgalomban tapasztalható viták, a kétoldalú pártkapcsolatok kérdései. Kádár véleménye az előbbiekről az volt – erre a látogatását lezáró sajtóértekezleten bőven kitért –, hogy mind az MSZMP, mind az OKP „a nemzetközi munkásmozgalom egészéhez tartozik, senki és semmi nem bonthatja meg a reánk nézve kötelező szolidaritást. Nem engedhetjük meg, hogy bárki éket verjen az MSZMP és az OKP, tágabb értelemben a nyugati országokban működő testvérpártok és a szocialista országok pártjai közé...” Az OKP-vel folytatott tárgyalásokon Kádár javasolta, hogy a még nem rendezett, vitás kérdések – többek között az eurokommunizmus – megtárgyalása végett hasznos lenne, ha az OKP vezetője Budapestre látogatna, amit Berlinguer el is fogadott.⁷

Az, hogy Kádár vatikáni látogatására a Szentszék is megkülönböztetett figyelmet fordított, már a fogadtatás külsőségeiből is nagyon jól érzékelhető volt. Huszonegy esztendővel a magyar forradalmat követően, tizenkilenc évvel Nagy Imre és társai kivégzése után VI. Pál pápa államfőnek kijáró tiszteletadással, többek között a híres svájci alabárdosok felvonulásával fogadta a szovjet blokk egyik kommunista pártjának első titkárát. Miért?

Azért, mert Kádár a Nyugat szemében elismert vezetője lett országának, és ezt a Vatikán is jól tudta és érzékelte. Tudta, hiszen Franz Koenig (1905–2004) és Agostino Casaroli (1914–1998) bíborosok ismétlődő budapesti tárgyalásai mindaddig nem jártak konkrét eredménnyel, míg

⁵ PANKOVITS József: *Fejezetek a magyar–olasz politikai kapcsolatok történetéből*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2006.

⁶ Uo. 145.

⁷ Feljegyzés a két pártvezető találkozásáról. Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) M-KS 288. f. 47/761. Közli: PANKOVITS József: i. m. 148.

nem Kádár volt az, aki a szálakat a kezébe véve, saját maga válaszolt a Római Egyház diplomatáinak kezdeményezéseire, a Vatikánból érkező javaslatokra. Kádár és VI. Pál találkozója csökkentette az éles szembenállást, és közelebb hozta egymáshoz a vatikáni és a budapesti elgondolásokat, s ezzel a kapcsolatok a normális kerékvágásba terelődhettek. A Vatikán szemében Magyarország lett az egyetlen kommunista ország, ahol a két entitás – vagyis az állam és az egyház – közötti konfliktusokat és feszültséget a minimumra vagy majdnem a minimumra lehetett szorítani. Kádár János római látogatása nemzetközi szempontból is igen jelentős időszakban, a belgrádi konferencia, vagyis a „második helsinki értekezlet” előestéjén zajlott le, ami emelte az út jelentőségét.

Maga a pápa „különleges jelentőségű és elsőrendű fontosságú eseményként” jellemezte találkozóját az MSZMP első titkárával, és egyben válaszolt a Vatikán keleti politikáját bíráló egyházi és olasz belpolitikai kritikákra, amelyek szerint a Szentszék túl sokat engedményt tesz a kommunista országoknak. A tárgyalások megindítására tett kezdeményezést és a folyamatos eredményeket – mondta sajtótájékoztatóján a pápa – sokan éber érdeklődéssel, talán kissé megdöbbenve figyelték. A Szentszék azonban – ahogy ezt később VI. Pál megfogalmazta – hitt abban, hogy ez a találkozó megerősíti a megkezdett közeledést, a kialakuló dialógust az emberi jogokról és az egyház legitim érdekeiről, valamint az állam és a katolikus egyház viszonyáról Magyarországon és egész Kelet-Európában.

Mielőtt azonban rátérnénk e történelmi látogatás magyar szempontú értékelésére, röviden idézzük fel Agostino Casaroli bíboros, vatikáni államtitkár véleményét, nem lesz érdektelen. Casaroli a magyar pártvezető látogatásakor a következő gondolatokat fogalmazta meg magában: „...1977. június 9-én a Vatikán küszöbét átlépte Kádár János, az 1956 utáni magyar kommunizmus legfőbb képviselője. Nem tudtam elhessegetni magamtól a gondolatot, hogy az ausztriai Mariazellben Mindszenty bíboros most forog a sírjában; de talán a túlvilági élet nyugalmaiban az emberi történelem viharos jelenetei más megvilágításban látszanak, s így próbálta látni az olykor különböző és ellentétes véleményeket VI. Pál pápa is.”⁸

⁷ Feljegyzés a két pártvezető találkozásáról. Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) M-KS 288. f. 47/761. Közli: PANKOVITS József: i. m. 148.

⁸ Agostino CASAROLI: *A türelem vértanúsága. A Szentszék és a kommunista államok (1963–1989)*. Szent István Társulat, Budapest, 2001. 164.

Kádár János szentszéki tárgyalásainak befejeztével érthető módon elégedettségének adott hangot: „A Vatikán – mondta, egyértelműen a híres sztálini mondatra⁹ célozva, de ugyanakkor tagadva is azt – egy olyan hadsereg nélküli kis állam, amely nagy erkölcsi erőt képvisel.” A magyar pártvezető szemében a Vatikánnal folytatott tárgyalások eredménye igen pozitív volt. „Mi elfogadjuk a katolikus és az összes többi egyház szabadságát, tőlük csak azt kérjük, hogy engedelmességeskedjenek az állam törvényeinek, és hogy vegyenek részt az egyén felszabadításának ügyében...” – tette hozzá a tárgyalásai után. Kádár ismertette a más, nem katolikus egyházakkal kötött megállapodásokat, majd hozzáfűzte, hogy ezek kevesebb gondot okoztak, nem voltak olyan komplikáltak, mint a katolikus egyházzal kötött megállapodás, mivel ez utóbbi esetben a nehézséget mindenekelőtt Mindszenty bíboros viselkedése okozta. Mindenesetre „a hívőknek ma országunkban nincsenek az állam és az egyház feszültségéből adódó lelkiismereti problémáik” – fejezte be mondanivalóját az MSZMP első embere.

Apró, de érdekes információval gazdagítja a Kádár vatikáni látogatásáról alkotott képet Pankovits József már idézett munkája. Palotás Rezső akkori római nagykövet elbeszélése szerint, miután a magyar pártvezető és VI. Pál pápa megbeszélése a protokoll által harmincöt percen szigorúan meghatározott államfői audienciák időtartamát, sőt már a negyven percet is meghaladta, a ceremóniamester az órájára pillantva megjegyezte, hogy negyven percnél tovább még senkit sem fogadott a pápa. Sőt – emlékezik vissza a nagykövet –, amint VI. Pál és Kádár János „kiléptek a pápai dolgozószoba ajtaján, megindultság és meghatottság ült az arcukon, kifejezve a megbékélés és a megnyugvás humánumának fölemelő érzését és az ünnepélyes pillanat nagyszerűségét”.¹⁰ Ebben az esetben azonban hiba lenne „legendakeltésre” gondolni: Kádár felismerte a hívők és a nem hívők közötti párbeszéd jelentőségét, ezért nyúlt hosszabbra kihallgatása VI. Pál pápánál.

Kádár Jánosnak a római Grand Hotelben 1977. június 9-én megtartott, és olaszországi látogatásával, valamint tárgyalásainak eredményeivel kapcsolatos sajtótájékoztatójára is rendkívül sokan voltak kíváncsiak. Ez a sajtókonferencia mintegy lezárta a kommunista blokk egyik – sokáig kifejezetten nemkívánatos személyként számon tartott – vezetőjének első hivatalos látogatását az Európai Gazdasági Közösség és a NATO egyik tagországában.

A magyar pártvezető barátkozó stílusban kezdett beszélni, megköszönve az olasz sajtónak, a jelen lévő újságíróknak a Magyarország irányában mutatott „megértést”, és rögtön kitért egy, a személyével kapcsolatos – az egyik olasz napilapban megjelent – véleményre, miszerint Kádár a „kompromisszumok robotosa”. „Ez a definíció nem sértő számomra – mondta Kádár –, mert én hiszek azokban a kis kompromisszumokban, melyek előrevihetik a szocializmus és hazám ügyét.”¹¹

A tájékoztató egyik első kérdését egy 1956 októberében Magyarországról tudósító olasz újságíró tette föl: vajon visszamehet-e most az a nyugat-európai újságíró – akár turistaként is – Budapestre, aki 1956-ban már járt ott? Az MSZMP első titkára a kérdésre válaszolva elmondta, hogy ’56-ról számára egy bibliai eset jut eszébe, Lót feleségének története, amely arról szól, hogy aki előre kíván menni, az előre nézzen és ne hátra. Majd hozzátette, hogy elvileg bármely külföldi újságíró jöhet az országba. Magyarországon inkább a magyar újságírók ügyeit kell vizsgálat alá venni: „... én a külföldi újságírókat nem szoktam káderezni, magyar újságírókkal több dolgom volt.” És hogy ez pontosan mit is jelentett, arra rögtön meg is adta némileg eufemisztikus választát: „Elárulhatom önöknek, hogy egy bizonyos számú újságíró, ha jól emlékszem ezernyolcszázból körülbelül kétszázötvenet más, rokonpályára küldtünk egy időre dolgozni, hogy addig is gondolkozzanak.” A téma lezárásaképpen még hozzáfűzte: „Továbbiakban és esetleg ezekkel nem foglalkoztam, csak valamennyi idő múlva érdeklődtem, hogy mi van ezekkel a volt újságírókkal, és meg kell mondani... lehet, hogy ez a hivatásból következik, hogy az újságíró naponta kénytelen politikával foglalkozni, egy gyors változás ment végbe a magyar újságírók között. Mikor én három év múlva érdeklődtem, már nem 1800-an, hanem 2400-an voltak, mind az összes az utolsó szálig visszakerült a pályára. Lehet, hogy a kollegáik is segítették őket, de azóta sincs velük semmi bajunk.”¹²

Kádárnak nem esett nehezére válaszolni olyan kérdésekre sem, amelyek azt firtatták, vajon egyetért-e Todor Zsivkov bolgár pártvezetőnek a *Béke és a szocializmus kérdései* című folyóiratban napvilágot látott, az eurokommunizmusról mondott kemény és szigorú ítéletével. Kádár választát inkább földrajzi, mint politikai síkon kezdte megfogalmazni, ám a végén nem született más belőle, mint szintiszta semmitmondás:

¹¹ ANDREIDES Gábor: Il filo riannodato, la visita di Kádár in Vaticano del 1977. In: Santi FEDELE–Pasquale FORNARO: *L'autunno del comunismo. Riflessioni sulla rivoluzione ungherese del 1956*. Istituto di Studi Storico, Gaetano Salvemini, 2007. 121.

¹² Kádár János sajtótájékoztatója a római Grand Hotelben. 1977. 06.09. In: Magyar Rádió Hangarchívum. Dokumentáció. D 4422/1. Nyilv. Felv.: 77.06.09. Időtartam: 60.00.

⁹ „És hány hadosztálya van a pápának?” – hangzott el a kérdés a Vatikánnal kapcsolatban.

¹⁰ PANKOVITS József: i. m. 147. Lásd még BEREZEC János: *Vállalom*. Print, Budapest, 2003. 177.

„Európa – emlékeztetett rá – az Atlanti-óceántól az Urál-hegységig terjed, éppen ezért európaiak nemcsak az olasz, a spanyol, a francia, hanem a szovjet, a lengyel, a keletnémet kommunista pártok is...”¹³

És hogy mit is jelent az eurokommunizmus? Kádár szerint az egyes munkáspártok a történelmükből és a jelen valóságukból kifolyólag foglalnak el pozíciót, alkotnak véleményt olyan kérdésekről, mint a „pluralizmus” és a „proletárdiktatúra”. Mindez tehát mindig is függött és függ a különböző helyzettől: „Azt gondoljuk, természetes, hogy azok a pártok, amelyek kapitalista világban küzdenek szocialista programok megvalósításáért, népeik történelmi előzményeinek és sajátosságainak megfelelő utat keresnek: ez joguk és kötelességük, és mi nem akarunk összeütközni ebben, annál inkább, mert a marxizmus–leninizmus megerősíti, hogy a népek választásával a szocializmushoz vezető úton különböző módon jutnak el” – folytatta Kádár. Ami Todor Zsivkovnak az eurokommunistákat vádoló írását illeti, Kádár, miután fönntartotta véleményét, hogy az írást nem ismeri mélységében, az újságírók nyomását e kérdésben egy viccel oldotta: „Azt kérdezik, hogy egyetért-e vele? Nos, mindazok, akik írnak, tudják, hogy néha egy bizonyos idő után maguk sem értenek egyet mindenben saját írásukkal.”¹⁴ Majd később azzal zárta gondolatSORÁT, hogy kifejezte meggyőződését a keleti és a nyugati kommunista pártok együttműködésének szükségességéről, és ez utóbbiaknak sok sikert kívánt ahhoz, hogy leverjék a „monopolcsoportok hatalmát”. Kádár tehát az eurokommunizmus kérdésében a Szovjetunió elméleti és gyakorlati tapasztalatainak figyelembevételével mellett tulajdonképpen tagadta a „szovjet út” automatikus és minden változtatás nélküli követését és elfogadását, valamint hangsúlyozta, hogy minden kommunista vagy munkáspártnak joga van ahhoz, hogy a szocializmus eléréséhez a neki leginkább megfelelő utat válassza.

Szintén olasz kérdésre, mely a szovjet csapatok magyarországi tartózkodására vonatkozott, a magyar vezető kijelentette: a szovjet csapatok ideiglenesen tartózkodnak Magyarországon. Ott-tartózkodásuk időtartama a nemzetközi helyzet enyhülésének függvénye, de hozzátette: „Szeretnék egy jóslatot mondani: senki ne számítson olyan lehetőséggel, hogy az ideiglenesen Magyarországon tartózkodó szovjet csapatok kivonulása után a népi hatalom veszélybe kerül vagy a szocialista rendszer változik Magyarországon. Az ott kellően megalapozott és nem kis erőfeszítés

után bizonyosan még létező hiányosságok felszámolása után élvezni az egész nép támogatását.”

Az emberi jogokat illetően Kádár János a magyar helyzetre kitérve tartózkodott a győzedelmes hangsúly használatától: „Nem tartjuk még ideálisnak, ami Magyarországon történt ezen a téren” – jelentette ki. Későbbiekben az MSZMP első titkára kitért a magyar–olasz együttműködés intenzívebbé tételének lehetőségeire, érintve a kereskedelmi, a gazdasági, a turisztikai és a kulturális területeket is. Mindehhez adottak voltak a feltételek, hiszen olaszországi tárgyalásainak légkörét és mérlegét nagyon pozitívnak értékelte. A *Népszabadság* kérdésére válaszolva is optimálisnak ítélte meg a kétoldalú magyar–olasz kapcsolatok fejlődését, annak ellenére, hogy a két ország különböző politikai és gazdasági rendszerhez tartozik.¹⁵ A sajtókonferencia végén Kádár a szállására ment, majd Velencébe utazott, ahol rövid városnézéssel zárult a két-napos látogatás.

A történetek abszolút győzelmet jelentettek Kádár Jánosnak. Záró sajtótájékoztatójáról jegyezte meg a jobboldali *Il Messaggero*, hogy az MSZMP első embere nyugodt, derűs és mindenekelőtt magabiztos volt. A szintén jobboldali *Corriere della Sera* pedig hozzátette: „Aki kicsit ismeri, milyenek általában a kelet-európai kommunista vezetők sajtóértekezletei, tudja, hogy ezek rendszerint monológokból vagy nyilatkozatfelolvasásból állnak, a kényes kérdések megkerülésével. Kádár ezzel szemben ügyesen és elegánsan tudta elvenni a kérdések élet. Teljes mértékben megerősítette kialakult hírét: józan és ügyes politikus, aki sikeresen manőverezik az 1956 kialakította speciális magyar viszonyok között.”¹⁶ Ezzel a véleménnyel tökéletesen összhangban volt a baloldali liberális *La Repubblica* összefoglalója, mely szerint Kádár János egész egyszerűen meghökkentette az újságírót magabiztosságával és oldottságával. Olyan vezető benyomását keltette, aki kivívott tekintélyének birtokában biztosan mozog nemzetközi szinten is.¹⁷

Az MSZMP vezetője ezzel a látogatással „megváltotta belépőjét Európába”, hiszen Olaszországban tett látogatása után sorra következtek a hivatalos külföldi utak 1978-ban Franciaországba, majd 1982-ben a Német Szövetségi Köztársaságba.¹⁸

¹⁵ Uo. 123.

¹⁶ MTI Arch. MTI Szig. Biz. Sajtófigyelő, 1977. június 10.

¹⁷ Uo.

¹⁸ A hivatalos úttal kapcsolatban lásd még Franca Gusmaroli (a cura di.): *L'Italia nella politica internazionale 1977–1978*. Istituto Affari Internazionali e Edizioni di Comunità, 1979. 568.

¹³ ANDREIDES GÁBOR: i. m. 122.

¹⁴ Uo.

A római tárgyalásokat követően az MSZMP KB határozatban állapította meg, hogy „a látogatás jelentőségében túlmegy az olasz–magyar kapcsolatokon”,¹⁹ hiszen az utazás és a vele elért eredmény húzóerőt is jelenthet más EGK- és NATO-országokkal fennálló kapcsolatokban. A megkezdett munka tovább folytatódott. A római nagykövetségnek az 1977-es esztendő hátralevő részében, valamint 1978-ban a következő feladatokat kellett megoldania: mindenekelőtt realizálnia Enrico Berlinguer budapesti meghívását, elősegítenie az olasz köztársasági elnök vagy a kormányfő 1978-as magyarországi látogatását, szorgalmaznia olasz részről a külkereskedelmi és állami részesedésügyi, magyar részről pedig az egészségügyi, közlekedési és oktatási miniszter látogatását 1978 első felében.

Fontos kérdésként merült fel az 1978-as esztendővel kapcsolatban az egészségügyi, idegenforgalmi és vámegegyezmény parafálása, a jogsegély- és kiadatási egyezmény ratifikálásának szorgalmazása, valamint a parlamentek információs és bizottsági kapcsolatainak a beindítása.²⁰

Kádár János olaszországi megítélése

Egy olyan összetett személyiségű politikus esetében, mint amilyen Kádár János volt, aki a modern magyar történelemben I. Ferenc József után a leghosszabb ideig, harminckét éven át állt a hatalom élén, nem haszonlatlan megvizsgálni miképpen vélekedett személyéről, politikájáról a külföld.²¹ Miképpen változott a megítélése a külhoni sajtóban, hogyan írtak róla hatalomra kerülésekor és politikai pályájának hanyatlása idején.

Az első olasz interjút minden valószínűség szerint az *Il Giornale* című lap újságírója, Bruno Tedeschi készíthette Kádár Jánossal 1956. november elsején.²² Előző nap Budapesten feloszlatták a Magyar Dolgozók Pártját, és Magyar Szocialista Munkáspárt néven új kommunista párt alakult. November 1-jén ebben a Tedeschi-féle beszélgetésben Kádár,

¹⁹ MOL XIX-J-1-j Olaszország 1977. 103. d. 117-1 006 067. A Magyar Népköztársaság nagykövetségének jelentése. Tárgy: Politikai feladatok Kádár elvtárs látogatása nyomán. Róma, 1977. november 5.

²⁰ Uo.

²¹ Kádár János külföldi, nyugat-európai megítélésével kapcsolatban lásd Roger GOUGH: *Kádár János nyugati szemmel* (83–90.) és SÁRKÖZI Mátyás: *Temetni jöttem Kádárt, nem dicsérni* (91–99.) című tanulmányát. In: *Mit kezdjünk vele? Kádár János, 1912–1989*. A XX. Század Intézet szervezésében 2007. június 15-én tartott nemzetközi konferencia előadásainak szerkesztett változata. XX. Század Intézet, Budapest, 2007.

²² MOLNÁR János: *Külföldi tudósítók az 1956-os forradalomban*. In: http://server2001.rev.hu/msite/display_item.asp?id=2&act=tu

immáron az MSZMP Intéző Bizottságának elnökeként arra a kérdésre, hogy a kommunizmus milyen típusát kívánja képviselni, még így felelt: „Azt az újat, mely a forradalom során született és amely semmi közösséget nem akar vállalni a Rákosi–Hegedűs–Gerő-klikk kommunizmusával. A mi kommunizmusunk magyar: a harmadik út egy fajtája... forradalmunkból ered, amelynek során – önök is tudják – számtalan kommunista harcolt az egyetemisták, a munkások és a nép oldalán.”²³ Ugyanaznap délután még mindig ezt nyilatkozta: „A szovjet sajtó a magyar ellenforradalomról beszélt; nem volt ellenforradalom [...] Az én életem összefonódott a párttal és a Szovjetunióval, és most magyarként és kommunistaként nem látok más megoldást, mint fegyvert fogni és löni azokra a szovjet tankokra, melyek magyar munkásokat ölnek.”²⁴

Sergio Segre újságíró 1957. március 25-én *A magyar újjászületés első lépései* címmel hosszú elemző írást tett közzé az olasz kommunisták lapjában az MSZMP belpolitikájáról. Néhány héttel később, április 18-án jelent meg – ugyancsak a *l'Unità* oldalain – az első, immár a pálfordulás utáni Kádár személyiségábrázolások egyikeként Segre egy másik írása, amelyben ismertette a magyar pártvezető gondolatait időszerű bel- és külpolitikai kérdésekről. Mindezek mellett néhány szót ejtett magáról Kádárról is, s írásából egy fáradt, az események megviselte politikus rajzolódik ki: „A 45 éves miniszterelnök-pártfőtítkárt ötvennek látszott, fáradt volt, hónapokon keresztül a hivatali helyisége melletti szobában aludt, arcszíne sárgássá vált, de élénk szeméből a szomorúság árnyalata mellett magas fokú emberiség olvasható ki.”²⁵

A hónap végén Kádár János kétnapos, moszkvai látogatása során megállapodott a szovjet vezetőkkel, hogy Nagy Imrét bíróság elé állítják. A szocialista *Avanti!* Leo Paladini *Kádár politikája merevebb lesz* című összefoglaló dolgozatában határozottan rámutatott arra, hogy: „A magyar kormány mostani vezetője lényegesen közeledett ahhoz az állásponthoz, amelyet a ma jórészt rehabilitált Rákosi–Gerő-klikknek nevezett csoport elfoglalt. Nem véletlen, hogy Kádár a Kremlben a proletárdiktatúra magyarországi megerősödéséről szólva kijelentette: 1948 után a Magyar Dolgozók Pártjában »az a meggyőződés kerekedett felül, hogy a polgári osztály erőit épp oly gyökeresen megsemmisítették, mint a szovjet forradalomban«. Kádár már nem táplálja ezeket az illúziókat [...] Számol az osztályharc kiéleződésével s ez magyarázza meg, hogy a magyar miniszterel-

²³ Federigo ARGENTIERI–Lorenzo GIANNOTTI: *L'ottobre ungherese*. Valerio Levi Editore, Roma, 1986. 168.

²⁴ Uo.

²⁵ PANKOVITS József: i. m. 58.

nők a magyar nagykövetségen rendezett fogadáson miért tudott pontos, sőt fokozati különbséget tenni egyrészt Rákosi felelőssége – akinek csak néhány olyan tévedést vetnek a szemére, amely lényegében sohasem veszélyeztette volna a nemzeti átalakulást –, másrészt Nagy felelőssége között, akit most már nyíltan és határozottan árulással vádolnak.”²⁶ Három évvel később, 1960-ban Indro Montanelli így látta-láttatta Kádárt és politikáját: „Meg vagyok győződve arról, hogy Kádár nemes gondolkodású ember, aki mentette a menthetőt, és azt hiszem, nem tehetett volna másként. Kénytelen volt büntetni is, ami kemény, kellemetlen, drámai feladat. De a történelem sohasem bocsát meg. Ne felejtsük el a történelmet, az igazságot és Kádár János életét.”²⁷ A *Corriere della Sera* egykori kiküldött tudósítója, Olaszország kevés független újságíróinak egyikeként, sokszor az általános politikai vélekedéssel és meggyőződéssel, a közvéleménnyel merőben ellentétes, azzal szembehelyezkedő különvéleményt képviselt. Így történt ez a magyar forradalommal kapcsolatban – szinte egyedüliként hangsúlyozta baloldali, szocialista jellegét –, és így volt ez a forradalmat szovjet segítséggel leverő Kádár esetében is.

Öt évvel 1956 után, a konszolidáció eredményeként egy népes olasz újságíró-delegáció készített beszélgetéseket Magyarországon. Az *Avanti!* cikkírója ekkor kissé rejtélyes személyiségnek találta az MSZMP első emberét, aki amolyan „szeretünk is, gyűlölünk is” vezető a magyarok szemében. Kádár, aki a honfitársai beletörődésére és öntudatosságára hivatkozva elindította az ország újjáépítést, egyszerre volt eszköz és áldozat. „Ki is Kádár valójában? Melyik oldalon áll?” – tette föl a szocialista lap a kérdéseket, majd aggódva így folytatta: „Igaz ugyan, hogy Kádár nem Rákosi, ugyanúgy, ahogy Hruscsov nem Sztálin, de mi a biztosíték arra, hogy Kádár és Hruscsov nem fognak szintén súlyos hibákat elkövetni?”²⁸

A javuló magyar viszonyokat és a lassan-lassan pozitívvá váló olaszországi Kádár-kép alakulását jól mutatja, hogy 1962 nyarán Mario Stendardi az Olasz–Magyar Baráti Társaság képviselőjében már fölvetette a magyar illetékes hatóságok előtt, hogy könyvet jelentetnének meg Kádár Jánosról. A tervezett könyv gondozója, a Rizzoli Könyvkiadó, vállalkozásának indoklását tömören így foglalta össze: rokonszenves személynek találják az MSZMP és Magyarország első emberét. Annak ellenére,

²⁶ Leo PALADINI: Kádár politikája merevebb lesz. *Avanti!*, 1957. március 29. Közl.: FARAGÓ Jenő (szerk.): *Mr. Kádár*. Hírlapkiadó, 1989. 21–22.

²⁷ MOL KÜM XIX-J-1-j 2/2/SE/1960. Idézi: PANKOVITS József: i. m. 87.

²⁸ Luigi VISMARA: Kádár János: Fegyverszünet és homlokzat. *Avanti!*, 1961. november 10. MOL XIX-J-1-k 15/b-004847/1961 16. d.

hogy a kiadó kérése mellé még egy, az OKP-től származó ajánlást is mellékel, a munka megmaradt az elgondolás szintjén. Kádár Jánosról szóló könyvük sohasem született meg.²⁹

Az ország helyzetének kétségtelen javulása ellenére az *Avanti!* 1961-ben Budapesten járt tudósítója a magyar fővárosban érzékelhető félelemtől számolt be írásában. Luigi Vismara pontosan látta, hogy ez az érzés mindenkit megbénít – a Kádárral tartókat éppúgy, mint a vele egyet nem értőket: „Kádár fél sokat megengedni, és fél, hogy túlságosan keveset enged meg, nehogy kiprovokáljon egy ellenőrizhetetlen kirobbantást. És azok is, akik nem tartanak Kádárral, félnek erőltetni az eseményeket egy olyan irányba, ahol erőpróba történhet.”³⁰

Nyikita Szergejevics Hruscsov 1964. októberi bukása – írta az *Il Messaggero* – általános pánikot okozott Magyarországon. Az újság azt is jól látta, hogy az október 17-én lengyelországi útjáról hazatérő magyar miniszterelnököt a honfitársai általános és alig leplezett megkönnyebbüléssel fogadták, mert attól tartottak, hogy a szovjet vezető bukása egyben Kádár János lemondásával jár majd együtt. Kádár beszéde, amelyet a Nyugati pályaudvar előtt mondott el, egy csapásra közbeszéd tárgya lett Magyarországon, és felkeltette a nyugati sajtó érdeklődését is: „Mi múlt vasárnap utaztunk el Magyarországról és most, nyolc nap múlva megérkeztünk [...] a Magyar Szocialista Munkáspárt és a Magyar Népköztársaság kormányának politikai álláspontja az összes ismert kérdésekben egy hajszálnyit sem változott, és nem fog változni ezután sem.”³¹ A kérdés komolyságát mutatta, hogy Kádár 1965 februárjában, az Országgyűlés februári ülészakán elmondott beszédében külön foglalkozott vele, leszögezve: éppen a kialakult helyzetben mutatkozott meg, hogy Magyarországon milyen nagy a rokonszenv az SZKP XX. kongresszusának eszméi és a Szovjetunió általános politikája iránt. Világossá vált az is – így Kádár –, hogy ki, hogyan és milyen szilárdsággal áll a lábán.³²

Megszületett a „nemzeti kommunista” Kádár legendája, és a megfigyelőkben megerősödött a vélemény, hogy a magyar vezető olyan politikai stratégia, aki kockázatvállalásoktól sem riad vissza. Az elhíresült beszéd tétje valóban nagy volt, hiszen a kádári vezetés aligha élte volna túl, ha a Szovjetunióban „az új első titkár blokkolja a magyar–szovjet kapcsolatokat”.³³

²⁹ PANKOVITS József: i. m. 88.

³⁰ Luigi VISMARA: Magyarország. A sebek még nem hegedtek be. *Avanti!*, 1961. november 5.

³¹ HUSZÁR Tibor: *Kádár: a hatalom éveit, 1956–1989*. Corvina, Budapest, 2006. 149.

³² Kádár János felszólalása az Országgyűlés 1965. februári ülészakán. KÁDÁR János: i. m. 22–23.

³³ HUSZÁR Tibor: *Kádár a hatalom éveit*. I. m. 151.

A magyar forradalom után nyolc évvel Olaszországban már általánosá vált az egyre megengedőbb vélemény a „Kádár János–forradalom–Magyarország” kontextusban: Kádár súlyos és nyomasztó örökséget vett át, de fokozatosan, lépésről lépésre végrehajtotta a megújítást. Ügyes politikája folytán nyolc esztendővel az események után a magyarok szemében lassan, de folyamatosan növekedett a tekintélye.³⁴

Egy évvel később, 1965-ben, mikor Kádárt Kállai Gyula (1910–1996) váltotta fel a kormányfői tisztségben, szintén az *Il Messaggero* foglalkozott Kádár személyével, politikai jövőjével egy nagy terjedelmű külön cikkben. A római lap a miniszterelnöki poszton történt váltást nem értékelte meglepetésként, mert előre látható volt – fogalmazott – a „kompromisszumok emberének” eltávolítása. Ehhez még hozzátette: az a tény, hogy Kádár tovább vezeti az MSZMP-t, senkit nem csap(hat) be. Lemondásával megkezdődött fokozatos és csendes félreállítása. A „budapesti dolce vita” most véget ért, és a hrucsovista Kádár visszavonulásával talán új és határozottabb irányzat kezdődik. Matteo De Monte, a cikk szerzője kifejtette még: lemondását maga Kádár is akarta, aki szeretett volna távol maradni a felelősségtől és a veszélyektől, „a sors azonban úgy akarta, hogy az utóbbi években a magyar események főszereplője legyen”.³⁵

A római lap megérzése nem igazolódott. Noha Kádár valóban az egyik leglelkesebb, talán a leglelkesebb és legelkötelezettebb híve volt a bukott szovjet vezetőnek, Brezsnyev nem távolította el Kádárt a posztjáról; megelégedett azzal, hogy alkalmanként kínos és megalázó helyzetbe hozta Magyarországot és a magyar pártvezetőt.³⁶

A magyarországi történésekre szinte mindig azonnal reagáló Indro Montanelli, aki „bizonyos nyugtalansággal olvasta” Kádár lemondásának híret, a miniszterelnöki és a pártvezetői tisztség szétválasztását, a *Corriere della Sera* oldalain ezt azzal magyarázta, hogy Kádár a decentralizálás egyik legbuzgóbb támogatójaként a monolitizmus egyik leghatározottabb ellenfele volt mindig, így maga akarta a két tisztség különválasztását.³⁷ Montanelli számára, aki – mint, ahogy az előző fejezetekben többször is utaltunk rá – az 1956-os forradalom és szabadságharc alatt Budapesten tartózkodott, Kádár ekkor már nem „Quisling”, hanem sokkal inkább egy „későn érkezett Gomułka”.

³⁴ *Il Messaggero*, 1964. november 9. MTI Arch. MTI Szig. Biz. Sajtófigyelő.

³⁵ Az MTI tudósítójának bizalmas sajtószemléje. Róma, 1965. június 29. MTI Arch. MTI Szig. Biz. Sajtófigyelő.

³⁶ Lásd Aczél György visszaemlékezését. Közli: PRITZ Pál: Magyarország a 20. századi Európában. A magyar külpolitika esélyei. In: PRITZ Pál: *Az a „rövid” 20. század. Történelempolitikai tanulmányok*. Magyar Történelmi Társulat, 2005. 115.

³⁷ Indro Montanelli a *Corriere della Sera*-ban. MTI Arch. MTI Szig. Biz. Sajtófigyelő 1965. június 4.

Ezért az akkor még nem egyértelműen népszerű véleményéért sok magyar menekült élesen támadta a személyét, s azzal vádolta őt, hogy a „hóhérral szövetkezik”.³⁸ Ez Montanellit vajmi kevésbé zavarta; ő Kádárban egy rendkívüli egyéniséget, egy válságban lévő ideológia megtestesítőjét látta, aki egész életében üldözött vagy üldöző volt. Ez pedig, mint mondta, nagyon sokba került Kádárnak.³⁹

Indro Montanelli a 2003-ban megjelent *Soltanto un giornalista* című emlékkötetben is foglalkozik Kádár személyével.⁴⁰ Nem szakad el attól a képtől, hogy számára Kádár a kommunista rendszer és ideológia tipikus teremtménye. Olyan valaki, aki világéletében nélkülözte a jó és a rossz közötti választás lehetőségét. Helyette csak a rossz és a még rosszabb között választhatott. Újságíró-szemtanúként Indro Montanellinek az volt a véleménye, hogy Kádár kezdetben Moszkva embere volt, de később jelentősen megváltozott az álláspontja. Szemében Kádár, a reálpolitikus, inkább lett árulója és „hóhérra” társainak, mintsem hogy országát vesse oda a „szovjet minotaurusznak”. E kijelentését személyes élményével is megerősítette 1957-ből, amikor Milánóban Király Bélával találkozott. A Nemzetőrség és Budapest fegyveres erőinek volt főparancsnoka akkor keserűen mondta neki: „Maguk, nyugatiak nem érthetik meg. Az úgynevezett népi demokráciákban nincs választás: mindannyian árulók. Vagy a rendszer árulói a haza nevében, vagy a haza árulói a rendszer nevében.”⁴¹

Tíz évvel a forradalom után Ettore Petta a *Corriere della Sera* hasábjain – Kádár Jánost mint „óvatos reformert”, „centristát” jellemezve – annak a véleményének adott hangot, hogy az MSZMP vezetője mindig

³⁸ Uo.

³⁹ E kérdésben, vagyis Indro Montanelli Kádárral kapcsolatos véleményében érdekes momentumra hívja fel figyelmünket Federigo Argentieri A XX. század emlékezete című az *Élet és Irodalomban* 2001. október 19-én megjelent írásában. Az *ÉS*-ben közölt munka ismerteti Vásárhelyi Miklós (1917–2001) és Montanelli utolsó levélváltását Kádárról, történelmi szerepéről. A bevezetőben pedig hozzát teszi: Vásárhelyi és Montanelli között alapvető nézeteltérés volt, Vásárhelyi ugyanis nem igazán fogadta el, hogy Montanelli Kádárról szólva hajlamos volt a forradalom utáni megtorlásról nagyvonalúan megelégedezni, és őt kizárólag a konszolidáció eredményei és sikerei alapján megítélni. Ezzel szemben Montanelli nem tudott mit kezdeni Vásárhelyi OKP-s szimpátiájával.

⁴⁰ „Amióta az eszemet tudom, újságíró szerettem volna lenni.” E szavakkal kezdődnek Indro Montanelli visszaemlékezései, melyek egy nyolc évig tartó beszélgetéssorozatnak a gyümölcsei. A beszélgetőtárs az a Tiziana Abete volt, aki először az *Il Giornale*, majd a *La Voce* című lapnál dolgozott együtt Indro Montanellivel. A *Soltanto un giornalista* című könyv 2003 májusában jelent meg a BUR (Biblioteca Universale Rizzoli) kiadásában. Megjegyzendő, hogy a könyv Kádár Jánosra vonatkozó mutatója (333.) azt az információt közli, hogy Kádár János a harmincas években mozgalmi tevékenysége miatt a Szovjetunióba kényszerült távozni. Ez nyilvánvalóan tévedés: Kádár János a két háború közötti Magyarország kommunista mozgalmának volt egyik ismert alakja.

⁴¹ Indro MONTANELLI: *Soltanto un giornalista*. I. m. 189–190.

is a párt érdekeit és a kommunista ideológiát tartja szem előtt, de tudatában van annak is, hogy olyan politikai sivatagban, mint az 1956. november 4-ét követő időszak volt, többé nem tudna politizálni. Vezérgondolata az „aki nincs ellenünk, velünk van” mottó, s így tíz esztendő alatt pacifikálta az országot. Kádár János – fogalmazott a tudósító – ma Magyarországon a „stabilitás garanciája”.⁴²

Az 1968-as csehszlovákiai események után egy évvel a *l'Unità* külön tudósítót küldött Budapestre, aki beszámolójában a magyarok fokozódó szimpátiájában és az új vezetés 1956 óta folytatott politikájában és irányvonalában (sok realizmus, kevés frázis, semmiféle elbűvölő ígélet) jelölte meg Kádár sikerének titkát.⁴³

A hetvenes években Kádár János már mint fokozatosan megerősödő, magabiztos vezető jelenik meg az olaszországi sajtó tudósításaiban. A lapok beszámoltak Kádár sikereiről a gazdaság stabilizálásában, meg arról, hogy jelentős eredményeket ért el a lakosság életszínvonalának javításában. Ám a relatív jólétnek ára is van, és ezt többnyire a beszámolók is hangsúlyozták: az emberi szabadságjogok megnyirbálása és a Szovjetunióhoz való feltétlen hűség. Kádár többször is rámutatott arra, hogy a Szovjetunió iránti teljes hűség mellett a magyar külpolitika tökéletesen megfelel a proletár internacionalizmus és a „hazafiság” követelményeinek.⁴⁴

Az olasz elemzők a magyar vezető sikerét kutatva többször kiemelték annak a politikának a fontosságát, amelyet gyakran neveztek „kétfrontos”-nak vagy esetenként „kétkulacsos”-nak is. Ebben látták a magyarországi politika biztosítékait. Figyelemre méltó észrevételeket tett Pietro Sornani, a *Corriere della Sera* Budapestre kiküldött szerkesztője *Magyarország még töpreng 56 tanulságain* című cikkében. Két évtizeddel az események után Magyarországon a sajtó, a színház, a televízió olyan szabadságot élvez, amely elképzelhetetlen más kelet-európai országban – írta. – Az értelmiség csak kávéházi magánbeszélgetésekben ellenzéki; Kádár ellenzéke inkább az újbaldal, amely át szeretné alakítani a szocializmust, de nem akarja megdönteni. Az országban nagy a kiábrándultság és szkepticizmus. A szkepticizmus 1956 következménye – vélte Sornani –, miután akkor „a magyarok megtanulták, hogy nem fordulhatnak a Szovjetunió ellen, nem lehet szó tőkés restaurációról, de a rendszer igazi átalakításáról sem... S a még itt-ott fennmaradt illúziókat vég-

⁴² Ettore PETTA: Dieci anni dopo la rivoluzione l'Ungheria attende ancora la libertà. *Corriere della Sera*, 1966. október 23.

⁴³ MTI Arch. MTI Szig. Biz. Sajtófigyelő. 1965. február 3.

⁴⁴ Ettore PETTA: Kádár ismét hitet tett a Moszkva iránti hűség mellett. *Corriere della Sera*, 1973. március. MTI Arch. MTI Szig. Biz. Sajtófigyelő 1973. március 10.

leg elsöpörte 1968-ban Csehszlovákia megszállása.” Kádár „hűsz év alatt megvalósított csodája a kompromisszum művészete” – írta, és kijelentette: „Kádár ma olyan támogatást élvez hazájában, amelynek nincs párja a többi kelet-európai országban.” A cikk végén így összegezte az elmondottakat: „...56 valódi vagy hamis nagy eseményeinek helyét kispolgári ideálok vették át, amelyeket a kormány fogyasztási gazdaság-szemlélete is táplál: lakás, kocsik, ruhák, külföldi nyaralás. A munkásság a jó keresetet előbbre helyezi a demokratikus viszonyoknál.”⁴⁵

Kádár az olasz kommentárok szerint sohasem mond „nemet” Moszkvának, de „igenjét” gyakran kíséri egy-egy „de” vagy „hanem”. Egyensúlyozó művészete mögött az a meggyőződés húzódik meg, hogy országa már nem létezhet a Szovjetunió nélkül vagy ellenében, de mindezek mellett azzal is tisztában van, hogy nem maradhat fenn *csak* a Szovjetunióval, de a Nyugat nélkül. A jugoszláv–olasz újságíró, Frane Barbieri fogalmazott így a magyarokról és vezetőjükről: „A kommunista országok bizonyos logikáját a magyarok a feje tetejére állítják. Ahelyett, hogy ezt mondanák: »Feláldozzuk magunkat, tehát létezünk«, így vélekednek: »Viszonylagos jólétre tettünk szert, tehát létezünk.« Kádárnak mind ez ideig sikerült elérnie, hogy ennek a jólétnek egy részét a szovjetekkel fizettesse meg.”⁴⁶

Egy évvel később Barbieri kísérletet tett arra, hogy megfjtse Kádár személyiségének és politikája sikerének titkát. Azzal, hogy a magyar vezető megítélésének kettősségét hangoztatta, tulajdonképpen rá is jött a titokra: „Kádárról mindig megoszlottak a vélemények. Voltak, akik a szovjetek legügyesebb és legtalpraesettebb ellenzékének tartották, mások viszont a szovjetek legügyesebb és legtalpraesettebb szolgálójának. Sohasem volt elegendő érv arra, hogy az egyiket alátámasszák a másikkal szemben. S ha ez a jövőben megtörténne, befellegzene a kádárizmusnak.”⁴⁷ Kádárt „a költőnagymesterének” nevezte a milánói *Corriere della Sera*, hiszen biztosítja országának a szovjet nyersanyagot a nyugati technikával egyetemben és nem ad okot a moszkvai vezetésnek az aggodalomra, de ugyanakkor a Nyugattal sem szakít. Mindez különösen figye-

⁴⁵ MTI Arch. MTI Szig. Biz. Sajtófigyelő. 1976. október 27. – Kádár politikáját az olaszországi és vatikáni látogatása előtt fél évvel így értékelte a milánói *Il Giorno* című lap: „A szocializmushoz vezető Kádár-féle út valóságos taktikai remekmű, amely bátor kezdeményezésekből és apró hitványságokból áll össze, fények és árnyak váltják benne egymást.” (Az *Il Giorno* cikksorozata Magyarországról 1976. november 29.–december 4. In: MTI Arch. MTI Szig. Biz. Sajtófigyelő 1976. december 7.)

⁴⁶ Frane BARBIERI: Kádár, a csodálatos egyensúlyozó-művész. *La Stampa*, 1979. január 24. MTI Arch. MTI Szig. Biz. Sajtófigyelő. 1979. január 29.

⁴⁷ A Reuter's kommentárja Kádár Jánosról és a magyar külpolitikáról. Budapest, 1980. április 7. MTI Arch. MTI Szig. Biz. Sajtófigyelő. 1980. április 7.

lemre méltó olyan körülmények között, amikor Afganisztán kérdésében és miatt a Szovjetunió szorosabban próbálja magához kötni szövetségeseit – hívja fel a figyelmet a lap.⁴⁸ A nyolcvanas évek elején az olasz sajtóban lényegben nem változott Kádár megítélése: „Magyarországon Kádár János próféta lett, mert képes volt arra, hogy a korlátozott szuverenitást az anyagi és civilizációs jóléttel egyenlítsé ki”.⁴⁹

1985 októberében Magyarországra látogatott George Shultz amerikai külügyminiszter. Ennek kapcsán az olasz sajtó elsősorban Kádárnak és az általa megteremtett rendszernek a többi szocialista országtól eltérő vonalát emelte ki tudósításaiban. Kádár János Magyarországa katonapolitikailag szorosan kötődik a Szovjetunióhoz, miközben elszakadt vagy elszakadóban van a szovjet gazdasági modelltől, amely a mereven ellenőrzött tervezésen alapul.⁵⁰

1986 augusztusában a *Corriere della Sera* igen érdekes és figyelemre méltó cikket közölt Kádár János személyével kapcsolatban *Kádár, a nagy bosszúálló* címmel. A magyar eseményekről többször beszámoló Dino Frescobaldi írásának alcímében így fogalmaz: „A magyar vezető modellt faragott országából Moszkva számára.” Az 1956-os forradalom után harminc évvel Magyarország az egyik legnagyobb történelmi bosszúállásnak a színhelye – állapítja meg Frescobaldi írása elején, utalva a szovjet turisták ámuló arcára, amikor meglátják az árukkel teli magyar üzleteket. E turisták – a cikk írója szerint – azt kérdezik önmaguktól: „Végül is kik győztek '56-ban: mi vagy ők?”⁵¹

Olvashatunk a cikkben az olasz és a magyar nép évszázados jó viszonyáról, a két nemzetet összekötő történelmi eseményekről: Habsburg-uralom, szabadságharc, Garibaldi és nem utolsósorban maga Kádár János is, aki Fiumében (Rijeka) született, s aki akár választhatott volna az olasz vagy a jugoszláv állampolgárság között.⁵² Kádár személyét bemutatva Frescobaldi hangsúlyozza a magyar pártvezető puritánságát, közvetlenségét, és kiemeli, hogy ő vezette be a hivatalos fogalomtárba a „tragédia” kifejezést az 1956-os forradalommal és szabadságharcával kapcsolatban, vagyis elhagyta az „ellenforradalom” kifejezést. Mindettől függetlenül az országban egyre határozottabban és többé-kevésbé már nyíltan megmutatkoztak az egyet nem értés jelei is. Van ellenzék, még ha a jelenlegi

helyzetben nem is nyugtalanítja nagyon a kommunista vezetést és a rendszert: „Bármennyire is toleráns és a párbeszéd előtt látszólag nyitott ez a kormányzat, a hatalom szükség esetén képes hallatni magáról határozott figyelmeztetések, sőt egyértelműen elnyomó intézkedések révén, mikor úgy érzi, hogy az ellenség átlépett bizonyos határokat.”⁵³

Mikor 1986-ban Alessandro Natta, az OKP főtitkára Budapesten járt, a *La Repubblica* Natta és Kádár feltámasztja az eurobaloldal frontját című írásában kiemelte: Kádár János korábban nem adta volna a nevét egy olyan mondathoz, amelyben mostani találkozásukon viszont meggyeztek: „El kell mélyíteni a kapcsolatokat a kommunista, szocialista és a szociáldemokrata pártok között.”⁵⁴ A *Corriere della Sera* pedig hozzátette, hogy Kádár semmiféle kifogást nem emelt az ellen, hogy Natta az abszolút szociáldemokrata többségű nyugat-európai baloldal fontos részének tüntesse fel saját pártját. Az ideológiai enyhülés jele lenne ez? – gondolkodott el a cikkíró, majd kifejtette, hogy a pragmatikus magyar vezető leginkább a konkrét tényekkel foglalkozik, például egy közép-európai atomfegyvermentes övezet létrehozásának gondolatával.⁵⁵

1988. június 16-án az Emberi Jogok Ligájának (*Ligue des Droits de l'Homme*) magyar szekciója a párizsi Père Lachaise temetőben nemzetközi emlékünnepe keretében emlékművet⁵⁶ állított az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc kivégzett vezetőinek és minden olyan mártírjának tiszteletére és emlékére, akik ismeretlen, jeltelen sírban fekszenek Magyarországon. A francia fővárosban megtartott emlékünnepe védnökségének munkájában – amelyet a nemrégiben, 98 éves korában elhunyt Fejtő Ferenc irányított – számos olasz politikus, közéleti személyiség is részt vett, így többek között Piero Fassino kommunista politikus; Antonio Giolitti és Leo Valiani⁵⁷ (1909–1999), mindketten az olasz szenátus tagjai; Adriano Guerra, a római Gramsci Intézet igazgatója; a szocialista Claudio Martelli; Indro Montanelli újságíró; Marco Panella, az Európa Parlament képviselője, valamint Federigo Argentieri történész.⁵⁸ Ugyanazon a napon Budapesten a Nagy Imre kivégzésének 30.

⁵³ Uo.

⁵⁴ *La Repubblica*, 1986. október 1. MTI Arch. MTI Szig. Biz. Sajtófigyelő. 1986. október 1.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ A jelképes sírnak a helyét Jacques Chirac akkori párizsi polgármester, a későbbi köztársasági elnök bocsátotta rendelkezésre.

⁵⁷ Leo Valiani Kádár Jánoshoz és Vásárhelyi Miklósához hasonlóan Fiumében (ma Rijeka, Horvátország) született. A város 1918-ig Magyarországhoz tartozott.

⁵⁸ Az ismert politikusokon és közéleti személyiségeken kívül a munkában szerepet vállalt még Umberto Guerlini, bolognai városi tanácsos; Giovanni Negri, európai parlamenti képviselő; Luciano Pellicani, a római

⁴⁸ MTI Arch. MTI Szig. Biz. Sajtófigyelő. 1980. március 25.

⁴⁹ *La Stampa*, 1983. május 30. MTI Arch. MTI Szig. Biz. Sajtófigyelő. 1983. május 30.

⁵⁰ *Il Tempo*, 1985. december 17. MTI Arch. MTI Szig. Biz. Sajtófigyelő. 1985. december 17.

⁵¹ Dino FRESCOBALDI: Kádár, a nagy bosszúálló. *Corriere della Sera*, 1986. augusztus 24. MTI Arch. MTI Szig. Biz. Sajtófigyelő. 1986. augusztus 24.

⁵² Uo.

évfordulójára összegyűlő mintegy négyszáz tiltakozót a rendőrség durván szétkergette, tüntetésüket feloszlatta.

Adriano Guerra 1988. május 23-án a kommunista *l'Unità*-ban *Elsőként szakított a sztálinizmussal* című cikkében már kísérletet tett a kádári élet- és politikai pálya összefoglalására, valamint rámutatott a politikai változtatások szükségességére: „...nem volt könnyű megértenie, hogy többé már nem járható az a hosszú időn át – és nem eredmények nélkül – követett út, amely kivezetheti az országot a szovjet típusú szocializmusból – és a válságból – kis lépések során át, folyamatos, de aprólékos változtatások útján, megrázkódtatások nélkül. [...] a helyzet mára megváltozott, és ami eddig történt, az ma már nem elégséges. A lépésről lépésre taktikáját a lendületes előretörésnek kell felváltania, s ez a kényszer a gazdasági válságból ered. A lendületes előretörés igénye egy olyan társadalomból következik, amely mind türelmetlenebb, amely egy szélesebb demokráciát követel. Megkeresni és megtalálni a »kötelező átmenet« fonalát, most vitássá teszi a kádári politika alapvető elemeit. Az idővel való nehéz versenyfutás tehát megkezdődött. De hogy nem a null pontról indulhatnak, az kétségekívül Kádár érdeme is.”⁵⁹

Kádár János 1989. július 6-án, azon a napon halt meg, amikor a Legfelsőbb Bíróság Nagy Imre perét újratárgyalta és meghozta felmentő ítéletét. A Hősök terén megrendezett temetési ünnepség pedig jelképesen a Kádár-korszak végét is jelentette. Kádár Jánosnak az állampárt székházában felállított ravatalánál párttagok és pártonkívüliek tízezrei rótták le kegyeletüket. Egy közvélemény-kutatás eredménye szerint a magyar lakosság háromnegyede gondolta úgy, hogy Kádár „halálával a magyar politikai élet egyik legnagyobb személyiségét veszítette el”.⁶⁰ A megkérdezettek pozitívan értékelték a hatvanas–hetvenes évek nyugalmát, a viszonylagos jólét nyújtotta biztonságot, valamint az elhunyt pártvezető rokonszenves vonásait, de negatívan a felemás, válságba torkolló gazdaságpolitikát, és nem felejtették el a Kádár-korszak születésének körülményeit sem.⁶¹

Mondoperaio főszerkesztője; Gianpiero Cavaglia, egyetemi tanár; Francesca Gori, a Feltrinelli Alapítvány igazgatója; Renato Mieli, újságíró; Giuseppe Sacco egyetemi tanár. RAINER M. János (összeáll.): *Tetemrehívás 1958–1988*. Biblioteka Kiadó, Párizs–Budapest, 1988. 76–79.

⁵⁹ ADRIANO GUERRA: *Elsőként szakított a sztálinizmussal l'Unità*, 1988. május 23. Közli: FARAGÓ Jenő: *Mr. Kádár*. Hírlapkiadó, 1989.

⁶⁰ KURTÁN Sándor–SÁNDOR Péter–VASS László (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 1990*. Aula–OMIKK, Budapest, 1990. 454.; Közli: ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 543.

⁶¹ Uo.

SZIKLAI ISTVÁN

Szemelvények Magyarország és az NSZK kapcsolatából: Kádár János és Willy Brandt

A második világháború után Magyarország és a Német Szövetségi Köztársaság viszonya sokáig feszült volt. A kapcsolatok az 1960-as évek elején-közepén kezdtek enyhülni, amikor Péter János külügyminiszter¹ a magyar–NSZK kapcsolatok mellett tört lándzsát; 1966 után ebben számottevően támogatta őt a befolyásos Komócsin Zoltán.² Péter többször tárgyalt nem hivatalosan Hans Jürgen Wischnewskivel, a nyugat-német *Sozialdemokratische Partei Deutschlands* (Német Szociáldemokrata Párt – SPD) országos ügyvezetőjével, aki 1968 és 1972 között töltötte be ezt a tiszteket.³

Ahhoz, hogy a kor sajátos belpolitikai viszonyaiban jobban tájékozódhassunk, érdemes kurta kitekintést tenni, miként is működött akkoriban Magyarországon a külpolitika. A Magyar Népköztársaság Külügyminisztériuma természetesen nagy szerepet játszott a konkrét államközi kapcsolatok építésében, a vezető testületek informálásában, a nemzetközi események alakulásának, a különféle tendenciáknak az elemzésében. Az igazán fontos kérdések azonban a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságában dőltek el, az irányelveket ott hagyták jóvá, a külügyminisztérium felügyeletét pedig szintén a KB gyakorolta – és nem a kormány –, a megbízott külpolitikai titkár révén. A kapcsolatok minősítése, a főbb teendők kijelölése a Politikai Bizottság hatáskörébe tartozott. Mivel minden pártszervet az apparátus szolgált ki, ezért a nemzet-

¹ Péter János 1961. szeptember 11. és 1973. december 14. között töltötte be a külügyminiszteri posztot.

² Komócsin Zoltán az MSZMP Politikai Bizottságának tagja, a Központi Bizottság külkapcsolatokkal foglalkozó titkára volt 1965. június 25. és 1974. március 20. között, bár 1973-tól megbízottként Pullai Árpád látta el a halálosan beteg Komócsin feladatát.

³ BERECZ János: *Vállalom*. Budapest-Print, Budapest, 2003. 145–146.